

Коновальчук І. М. Психологічні аспекти виникнення та корекції конфліктів батьків і дітей молодшого шкільного віку / І. М. Коновальчук // Вища освіта в медсестринстві: проблеми і перспективи. – Житомир: Полісся, 2011. – С. 135–138.

УДК 159.9

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА
КОРЕКЦІЇ КОНФЛІКТІВ БАТЬКІВ І ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

І. М. Коновальчук

Житомирський інститут МАУП, м. Житомир

На необхідність вивчення конфліктів між батьками та дітьми неодноразово вказували вітчизняні та зарубіжні психологи і педагоги Т. В. Архирєєва, В. М. Бехтерєв, А. Я. Варга, Т. В. Говорун, Е. Г. Ейдемільер, О. І. Захаров, А. Є. Лічко, О. Р. Лурія, В. Н. М'ясищев, О. Б. Насонова, О. С. Співаковська, В. В. Столін, А. Адлер, А. Болдуїна, С. Броді, Д. Боумрінд, Т. Гордон, Х. Джайнотт, Е. Счєффер та ін., які попереджали, що міжособистісний конфлікт психологічно переноситься дітьми важко й складно, особливо якщо вони є безпосередніми його учасниками. Автори відмічали, що конфлікти по різному впливають на дитину. З одного боку, вони ускладнюють психологічне життя дитини, сприяють переходу на нові, більш складні рівні його функціонування, з іншого – можуть привести до порушень у гармонії взаємостосунків з оточуючими людьми, затримати процес соціалізації особистості.

Один із важливих аспектів проблеми конфлікту, який перебігає за участю дитини є питання про конфлікти в сім'ї, які виникають між молодшим школярем та його батьками. Ця проблема недостатньо досліджена й разом з тим актуальна з точки зору практичного психолога, тому що батьки найчастіше звертаються за допомогою саме у вирішенні питань складних відносин з дітьми.

Мета статті полягає у з'ясуванні психологічних особливостей виникнення та корекції конфліктів дітей молодшого шкільного віку з батьками.

Характерні для кожної людини способи поведінки в конфліктних ситуаціях починають формуватися на ранніх етапах становлення особистості, в процесі активного засвоєння дитиною оточуючої дійсності, її включення в широку систему соціальних відносин, усвідомлення себе та свого місця в них. Особливо важливим з цієї точки зору є молодший шкільний вік як складний, суперечливий і тому пов'язаний із різними конфліктними ситуаціями, виходити з яких самостійно дитина тільки починає вчитися. В багатьох дослідженнях цей період розглядається як етап розвитку дитини, коли формується її ставлення до себе, до сім'ї, до світу в цілому [1].

Найбільш повний і послідовний опис конфлікту належить В.С.Мерліну. Ним розроблена проблема психологічного конфлікту, проаналізована мотивація особистості в конфліктній ситуації, описані соціально-типологічні відносини в конфліктах та їх вплив в конфліктній ситуації на формування характеру [3].

Конфлікт (лат. *conflictus* – зіткнення) – це зіткнення різноспрямованих цілей, інтересів, позицій, думок, та поглядів окремих індивідів чи груп. Конфлікт ґрунтується на суперечностях, зумовлених протилежними позиціями сторін або різними цілями чи

засобами їх досягнення, а також не збіганням інтересів, бажань, прагнень індивідів тощо. Зазвичай конфлікт виникає, коли одна зі сторін починає діяти, ігноруючи інтереси іншої [4].

Конфлікти між батьками та дітьми у сім'ї одні із самих поширених у повсякденному житті. Сучасна педагогічна практика свідчить про те, що з конфліктними ситуаціями серед дітей стикаються вже вчителі початкової школи і навіть вихователі дитячих садків. Проте, більшу кількість наукових праць присвячено вивченню особливостей агресивної поведінки підлітків, тоді як діти молодшого шкільного віку найчастіше вважаються слухняними, а їх агресивні реакції і необхідність корекції їх конфліктної поведінки, як правило, залишаються поза увагою дослідників.

Конфлікти в підсистемі „батьки – діти” є досить розповсюдженим психологічним явищем. Ця проблема, як правило, вивчається в контексті більш широких наукових досліджень – подружніх стосунків, вікових криз, впливу родинних конфліктів на дітей та ін. Причини конфліктів батьків та дітей з позиції дитини, її потреб, інтересів є менш вивченими психологічною наукою.

В останні роки в функціонуванні сучасної сім'ї спостерігається ряд негативних тенденцій, які деструктивно позначаються на взаєминах батьків і дітей, на особливостях розвитку особистості дитини в сім'ї. Формалізація стосунків дорослих членів родини з дітьми внаслідок зайнятості батьків, зменшення тривалості й збіднення змісту спілкування в сім'ї, педагогічна та психологічна некомпетентність батьків, дефіцит щирості, уважного ставлення один до одного, посилення нервової напруженості, зростання кількості стресів та екстремальних ситуацій, збільшення кількості розлучених, неповних, неблагополучних, конфліктних, асоціальних сімей є тими

чинниками, які впливають на дитячу психіку, породжують дитячу депривацію і як наслідок зумовлюють відхилення в особистісному розвитку дитини.

До психологічних факторів конфліктів у взаємодії батьків і дітей можна віднести: тип сімейних стосунків, деструктивність сімейного виховання, а саме розходження позицій батьків з питань виховання, суперечливість, непослідовність, неадекватність, опіка та заборони в багатьох сферах життя дитини, підвищені вимоги до дітей, часте застосування погроз, осудів тощо. Вікові кризи розглядають як фактор посилення конфліктності тому, що у критичні періоди діти стають більш неслухняними, примхливими, дратівливими і вони частіше вступають у конфлікти з оточуючими дорослими, особливо з батьками. Особистісні властивості батьків (консервативний спосіб мислення, авторитарність суджень, ортодоксальність переконань, афективність, домінантність у відносинах, гіперсоціальність тощо) також зумовлюють їхні конфлікти з дітьми. З особистісних особливостей дітей, що сприяють виникненню конфліктної поведінки, виділяють зазвичай низьку успішність, акцентуації характеру, що породжують порушення правил поведінки, неслухняність, упертість, егоїзм, лінощі тощо.

Психологічні дослідження переконливо свідчать, що стосунки між батьками й дітьми відіграють значну роль у забезпеченні психічного здоров'я, розвитку особистісних якостей дитини, соціальної адаптації в шкільному колективі, засвоєння моральних норм. У роботах вітчизняних та зарубіжних психологів М. Й. Боришевського, Г. Я. Варги, Е. Г. Ейдемільера, В. В. Юстицькиса, О. І. Захарова, А. Є. Лічко, О. Б. Насонової, А. С. Співаковської, В. В. Століна, О. М. Шарган, А. Болдуїн, С. Броді,

В. Сатір, Д. Джексон, Р. Бендлер, Дж. Гріндер, Дж. Уотсон, Дж. Вікленд, Дж. Левінгер, Ж. Бенвеню та ін. обґрунтовано показана залежність розвитку особистості дитини від стилю виховання в родині, типів батьківського ставлення до дитини, особливостей родинного спілкування, характеру подружніх стосунків, особистісних якостей батьків.

Зростання конфліктності в молодшому шкільному віці обумовлена тим, що вступ до школи, перехід від сімейного виховання до системи шкільного навчання і виховання є важливим і складним процесом, який суттєво змінює соціальну ситуацію розвитку дитини, додає нових суперечностей у її спілкуванні з оточуючими. Зміна життєво важливих потреб та інтересів дитини, розширення кола її діяльності часто викликають конфліктні ситуації з батьками. Адаптація до нових умов, оволодіння новими формами соціальної поведінки в значній мірі можуть стимулюватися або гальмуватися стосунками між дитиною і дорослими в сім'ї.

Для дітей початкового шкільного віку властива потреба в захисті з боку дорослих і насамперед батьків та вчителя. У будь-якій стресогенній, конфліктній ситуації дитина спрямовує свій погляд убік дорослого й чекає від нього допомоги, підтримки. Тим сильніше потрясіння, якщо очікування молодшого школяра не виправдуються, якщо його залишають з переживанням один на один [5, 31].

Прояви конфліктності у молодшому шкільному віці зазвичай носять ситуативний характер і поступово можуть минати. Проте за несприятливих умов, відсутності своєчасної психологічної допомоги вони можуть стати стійкими особистісними утвореннями. В таких випадках необхідне проведення цілеспрямованої психокорекції.

Проблеми корекції конфліктної поведінки молодших школярів розглядаються у працях І. В. Дубровіної, А. В. Захарової, О. І. Зотової, В. Г. Кондрашенко, А. М. Прихожан, Т. О. Снегірьової, І. А. Фурманова, С. М. Хоружого, Т. І. Юферової та ін. Однак опрацьовані у сучасній психологічній практиці методи корекції та корекційні програми спрямовані переважно на подолання певних труднощів характеру та поведінки дітей. Але як свідчить практика психологічної допомоги, важливим є не тільки подолання труднощів, що вже з'явилися, а й створення умов, за яких виникнення подібних труднощів блокується, попереджається, тобто реалізується принцип "зони найближчого розвитку" [2, 34-44].

Сімейну психокорекцію і психодіагностику розглядають як комплекс впливів, спрямованих на гармонізацію особистісної структури дитини й сімейних взаємовідносин, а також на вирішення основних психотравмуючих проблем, зумовлених порушеними стосунками в родині. З урахуванням складної багаторівневої структури поведінкових порушень, пов'язаних із проблемами сімейного виховання, виділяють такі блоки психокорекційної роботи з дитиною і сім'єю: гностичний, конструктивний, організаційний, комунікативний і реконструктивний [6].

Особливі труднощі в процесі корекційної роботи з дітьми викликають неправильні, викривлені батьківські установки на проблеми дитини. На жаль, більшість батьків орієнтується на окремі симптоми порушення поведінки. Такий формальний, поверхневий погляд на проблеми формує в декого з батьків споживацьке ставлення до психологічної допомоги: відповідальність за результат допомоги дитині вони повністю покладають на психолога.

Незалежно від особливостей основного порушення у стосунках "батько-дитина", батьки, які звернулися до психолога, як

правило, займають хибну батьківську позицію тому їхні стосунки з дітьми неефективні.

Серед причин неефективного батьківського ставлення до дітей виділяють педагогічну і психологічну безграмотність батьків, ригідні стереотипи виховання, особистісні проблеми та особливості батька, які той використовує під час спілкування з дитиною, вплив особливостей спілкування в сім'ї на ставлення батька до дитини. [7, 10].

Узагальнюючи погляди фахівців (Л. Божович, Т. Драгунова, Л. Орбан-Лембрик, К. Поліванова та ін.), при побудові системи цілеспрямованої корекції конфліктної взаємодії батьків і дітей молодшого шкільного віку ми спирались на такі позиції:

- по-перше, необхідність урахування теоретичної та емпіричної складових при організації корекції конфліктної взаємодії батьків і дітей молодшого шкільного віку;

- по-друге, зв'язок з організаційно-методичними вимогами щодо реалізації психолого-тренінгових технологій з метою корекції конфліктної взаємодії батьків і дітей молодшого шкільного віку;

- по-третє, врахування індивідуально-особистісних властивостей та соціально-психологічних закономірностей поведінки людей в тренінгових умовах.

Важливим при реалізації першої позиції виступала систематизація тренінгових технік, які б дозволяли цілеспрямовано впливати на взаємодію батьків і дітей.

Впровадженням другої позиції була побудова програми, орієнтованої на психологічні та дидактичні вимоги до профілактичної та корекційної роботи з батьками на рівні окремого соціально-психологічного тренінгу.

Щодо третьої позиції, то в своїй роботі при розробці програми ми виходили:

- з даних діагностики про рівень конфліктності батьків як необхідної передумови цілеспрямованого впливу на них з метою корекції;

- з результатів вивчення особистісних особливостей як обов'язкової умови індивідуального підходу до батьків та дітей молодшого шкільного віку та організації спільної діяльності при реалізації тренінгових завдань.

Слід зазначити, що при наявності певних проблемних особистісних якостей, які ускладнювали участь у тренінговій роботі, призначалися індивідуальні заняття для їх попередження та корекції. Вказані особливості також враховувалися для підвищення емоційного комфорту занять.

При розробці системи психолого-педагогічних заходів спрямованих на корекцію конфліктної взаємодії ми також керувалися принципами побудови корекційних програм: активності, нормативності розвитку, послідовності розвитку, дослідницької позиції, партнерського спілкування, балансу комфорту та дискомфорту [8].

Таким чином, соціальна ситуація розвитку молодших школярів викликає нові потреби, інтереси, розширення кола соціальних контактів, зміну пріоритетів у спілкуванні. Разом з тим, вікові та індивідуальні особливості розвитку і поведінки дитини не завжди адекватно сприймаються та розуміються батьками. Зіткнення інтересів та поглядів батьків та дітей викликає конфліктну ситуацію, вирішення якої потребує цілеспрямованої психологічної допомоги як дитині, так і батькам.

Список використаних джерел

1. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 306 с.
2. Гришина Н. В. Психологія конфлікта. – СПб.: Питер, 2003. – 464 с.
3. Психологія конфлікта / Сост. и общая редакция Н. В. Гришиной. – СПб.: Питер, 2001. – 448 с.: ил. – (Серия „Хрестоматія по психології”).
4. Психологія. Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
5. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтологія: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2002. – 551 с.
6. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2001. – 96 с.
7. Ємельянов С. М. Практикум по конфликтології. – 2-е изд., доп. и перераб. – СПб.: Питер, 2004. – 400 с.: ил. – (Серия «Практикум по психології»).
8. Осипова А. А. Общая психокоррекция: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 512 с.